

M. G. H.
BOTANICO OECONOMISK AFHANDLING
OM

SOLIDAGO
CANADENSIS
DESS
ANS och NYTTA

I
FÅRGERIER,

Med Phil. Facult. tilstånd vid Kongl. Academien i Åbo,
Under

Chemie PROFESSOREN, Plantage DIRECTEUREN i Fin-
land, samt Ledamoten af Kongl. Svenska Vetenskaps
Academien

HERR PEHR ADRIAN
GADDS

INSEENDE,

Til almån granskning öfverlemnad

AF

GABRIEL AVELLAN,

Phil. Cand.

TAVASTLÄNNINGE.

På vanlig tid i Ofre Lärosk. den 6 Maji 1772. efter midd.

A B O,

Tryckt hos JOHAN CHRISTOPHER FRENCKELL.

§. 1.

Växteriket lämnar oss väl en ymnighet örter, hvilka färga gult; mycken och Laggran granskning fordras dock, förän de med säkerhet kunna anses för tjenliga färg-stofter vid Manufacturer. Dertil fordras ej mindre färgens renhet, höghet och lyster, än desbeständighet. *Curcuma*, *Berberis*, *Cambogia*, *Santalum* och *Morus tinctoria*, gifva väl vackra gula färgor: men de tåla föga Sol, luft och våta; mera beständig finnes denna färg i *Lavsonia inermis*, *Batisca hirta*, och i *Crocus*: men desse äro åter så dyra färgestofter, at de sällan kunna nyttjas vid våra färgerier.

§. 2.

En hop Svänska villa växter, såsom *Acanthus mollis*, *Anthemis tinctoria*, *Hieraceum umbellatum*, *Sonchus maritima*, och äfven barcken af vår *Rhamnus Catharticus*, samt en myckenhet andra örter färga gult; sällan gifva de dock en ren och höggul färg, hvilken bör vara fri ifrån grönska och icke eller falla in på rödt. I anseende

de härtil, har med skäl vid Manufacturer, icke eller ännu flere gula färgestoffer allmänt blifvit antagne än *Genista tinctoria*, *Eyfskars Ginst*, *Reseda Luteola*, *Vau*, och *Serratula tinctoria*, ängstär. De tvänne första har man härtils införskrifvit utifrån; nu hafva de äfven i flere ät utan at taga skada af Finska vinter kölden, blifvit planterade här i landet.

§. 3.

Jesuiten, *Pater Castell* i sin *Sarben Optik* pag. 221. tillägger gula färgen 9 hufvud grader. Af *Hellot* i dess *art de la Teinture* pag. 256. som ock i *Nouveau Teinture parfaite* Tom. II. pag. 299. antages följande schateringar, såsom *Faune de paille*, *Faune pales*, *Faune frane*, *Faune naisant* och *Faune de soufre*, *colour de feu*, *aurore* och *orange*, för de förnämsta förändringar i gul färg; när man härvid anmärcker, at gula färgestoffer, vid färgerier förente med de blå, lägga grund och utgjöra allmänna ämnet, til all grön färg och dess många förändringar vid Manufacturer; så är tydligt, at färgerierne i samma mån vinna tilväxt, som påliteliga och lämpeliga nya gula färgestoffer för slike Schateringar til de förra vanliga upptäcker. Sedan *Solidago Canadensis*, vid flere färgerier i Riket i detta afseende med förmon blifvit förlökt; igenom Chemiska försök äfven dess halt och beständighet är utredd och bestyrckt, så vil man nu här lämna en närmare underrättelse om denna fördelacktiga färgestoff.

§. 4.

Det örte slag, eller *genus*, hvartil denne färgestoff hörer, har af *Botanister* blifvit utmärckt med flere namn. Af *Cæsalpinus* kallas det *cineraria*, af *Tournefort* och några andra *Jacobeæ*, af *Bærbave Doria*, af flere äfven *Virga aurea*, som ock *Solidago*. *J Fructisternas systemer*

finnes det nptagit ibland *Flores stellatos semine papposo*. Af *Corollifer* föres det til de örter, som hafva *corollas compositas, irregulares in ambitu*: men *regulares in medio*; och i Herr Archiatern von Linnés system. *Botan. sexuale* hörer detta genus til *syngenesia*, emedan *stamina* på alla örter i denne Clafs, i *anth:rerne* äro hophäfade.

§. 5.

I de *fragmenta ordinis Naturalis*, som Herr v. Linné sammandragit och författadt, igenfinnes detta Genus ibland örter som hafva *flores compositos corymbiferos*, och i anseende til de många små blommornes ställning på blomfästet: (af hvilka altid *Flosculi Tubulosi Hermaphroditi*, som äro *in disco*, omgifvas *in radio* både af *flosculis Ligulatis femineis* som och *nudis femineis*) så hörer detta Genus i anseende til *Ordo* i Herr Linnés *systema Botanicum* til *Polygamia superflua*, samt kan således i anseende til ställningen och beskaffenheten af *partes floris* i detta örteslag, fallan fela mogna frön, allenast des *semina popposa* ej af mycket regn och våta förskämmas.

§. 6.

Känneteknen på detta örte Genus och utleendet af des *fructifications* delar, beskrifves i Herr von Linnés *Gen. Plant. pag. 403.* på följande sätt:

Cal. Communis oblongus, imbricatus: *sqvamis* oblongis angustis acuminatis, *rectis conniventibus*.

Corol. composita radiata: *corollule hermaphrodite tubulosæ plurimæ, in disco*.

Femine ligulatæ, decem, vel pauciores (sæpius quinque), *in radio*.

Corolla Propria Hermaphroditi *infundibiliformis*: *limbo quinque fido, patulo*.

Femine ligulata, lanceolatata, tridentata.

Stam;

Stam. Hermaphroditis *Filamenta* quinque, capillaria brevissima. *Anthera* cylindracea, tubulosa.

Pist. Hermaphroditis *Germen* coronatum *Stylus* filiformis, longitudine staminum, *Stigma* bifidum, patens.

Feminae *Germen* coronatum. *Stylus* filiformis, longitudine Hermaphroditis. *Stigmata* duo, revoluta.

Pericarp. nullum, *Calyx* vix mutatus.

Semina *Hermaphroditis* solitaria, ovato oblonga, verticaliter insidentia coronata *pappo* capillari.

Feminae simillima Hermaphroditis.

Receptaculum planiusculum, nudum.

§. 7.

På det denna ört, desö tydligare må vara urskild ifrån sina många samgrannar eller *species*, vil man här äfven anmärcka desse känneteken.

Af PLUKENET kallas detta *species*, *virga aurea angustifolia*, *panicula speciosa*, *canadensis*. *Alm.* p. 389 f. 236 f. 2.

Af MORISON, *Virga aurea*, *americana foliis serratis angustis*, *subtus nervosis* *Hist.* 3. pag. 125. Tab. 322.

Af v. LINNE *Solidago Canadensis*, *paniculato corymbosa*, *racemis recurvatis*, *floribus adscendentibus*, *foliis trinervis subserratis scabris*, *Hort. Upsal.* 259 *Spec. Plant.* p. 1233.

Virginien och *Canada*, äro denna växts födslobygd.

—§. 8.

Igenom Herr Profess. KALMS upmärksamhet och omsorg, har denna växt först blifvit inbragt til oss och är den af de nyttigaste växter som ifrån norra *America* i Svensk jord blifvit planterad. Växten är *perennis*, eller framväxer i flera år af en och samme rot, och öker sig under det samma årligen med en myckenhet nya utskått. Den kan fortplantas både igenom rötter, som och med frön,

§. 9.

Vårt Finska Climate tål denna växt alt förvål: men des frön mogna dels ojämt, dels och icke i regnaktiga och våta år. Igenom rötter kan den lättare fortplantas än igenom frön. Skal det ske med frön så quarlemnas på planterings landet uppå 2 å 3 ställen en hop stånd, at af dem sielf kan besås och utspridas frön på planteringslandet, eller ock tilredes af god Trågårds mull en planterings fång, hvaruti dels duniga frön helt tätt utsås och med mull litet öfverrislas, samt sedan glift öfvertäckes med halm; hvaröfver, när planteringsfången blifver mycket torr, den ofta och väl vatnas.

§. 10.

Året härpå kunna de på planteringsfången upkomna plantor utsättas i rader eller och i förbund, såsom det sker med kål $\frac{1}{2}$ aln emellan hvarje planta, emedan innom några år den anseeligen ökes med många sidoskott: men af desse nya sidoskott kan ock ske särskildt utplantering, som värkställes om hösten i slutet af Sept. eller om våren då kålan ännu är i jorden; allenast någon grodd är på sidorna eller utskottet, så rotar den sig väl oeh framväxer frodigt. Man har börjat med 5 å 6 stånd af denne färge ört och igenom rötternas utplantering, har man af den samma frambragt innom 5 å 6 år, 4 til 5 stora Trågårds quarter i frodig växt.

§. 11.

Sedan den blifvit utplanterad, fordrar denna växt såsom *perenne* ej annan skötsel, än at man en gång om året med riol järnet friar den ifrån ogrås, och lossar jorden omkring rötterna, samt hvarje 4 eller 5 år gjöder litet emellan raderna. När denna växt börjar visa blomma uppå de nedersta blomstjelkarne, då är rätta tiden at uppskåra den, hvarpå den tårkas, och förvaras til

til desz den bindes i knippor af 1. Lisp. vigt och lämnes til affalu.

§. 12.

HELLOT i desz *Art. de la Teinture*, berömmar denna växt mycket under namn af *Virga Canadensis*, samt har man i Frankrike funnit den vara den bästa af gula färgestofter, at gifva blå klåden, då de dragas genom desz söd, en lyfter högrön färg. Til ägta *Celadon* grönt, hvilken färg af Österlänningar så högt skattas, är den ock med förmån nytjad; At på klåde och ylletyger fästa orange, och *moredore* färg, dertil kan Krapp, i blanning med *Solidago Canadensis*, göra säkrare gagn, än *Roucou*.

§. 13.

I anseende til gul färg gifver denne *Solidago*, lika beständig, hög och lyfter färg som *Vauen*, både på ylle, linne och silke. När til 3 Skålp. ylle garn behöfves 3 Skålp. *Vau*, så har 2 Skålp. blan och blomstjelkar af denna *Solidago* gifvit lika god färg. Alunsyran tål denna färgestoft mera än krapprodt, eller andra slika röda färger, hvilka til sit gry, (*Teinture*) förstöras, så snart alun har betydande öfvervigt emot vinstens syran. Af alkaliska salter, såsom Potaska faller färgen in på orange; tål äfven som vauen, icke at drifvas med mycket kalk, emedan färgen deraf skadas och bleknar.

§. 14.

Skal silke eller linne färgas med denna färgestoft, til rätt beständig färg, låter man 1. Skålp. gods, betas i 2 kannor vatn, hvaruti 8. lod alun blifvit uplöste; Härifrån uptages det efter 12 timmar, torkas utan afskölning, och färgas sedan i et färgesöd, som med 4 kannor vatn, 1 Skålp. *Solidago* och 3 lod Potaska blifvit hopkokadt.

§. 15.

När vid yllefärgerier denne ört skal nyttjas, så är igenom försök

försök rånt vara bästa, at til bete för 1 Skålp. ylle-garn, tages 4 lod alun, emot $\frac{1}{2}$ lod vinsten, $\frac{1}{2}$ lod koksalt, som med 2 nåfvar Hveteekli kokas i 3 kannor vatn. I detta bete, ligger godset 12 timmar, då det tages up sköljes och halftorkas; sedan tilredes et färgesöd af 1 Skålp. Solidago i 4 kannor vatn, hvartil, när det en timma kokat, och färggräset är bortkastadt, tillägges 1 lod hvit Pottaska. I denna söd omröres garnet $\frac{1}{2}$ timma då det är nog gult. At til slut med något Alkali drifva denna färgesöst, det börjer coleuren, eller som färgare säga, det gifver färgen en förgylning. Men gemenligen gå de förlängt härmed, så at för 1 Skålp. garn, tages emot 4 lod alun, både 2 lod. vinsten, som ock til slut, vid färgens afdrifning 2 lod Pottaska, hvilket gör denna färg mycket obeständigare, än den på nybénnde sätt kan fås. Fämnför Svenska Vett. Acad. Handlingar pag. 140.

§. 16.

Igenom affjuaning med lut och såpa, som är rätta profvet för gula couleurer, har Herr Präses försökt denna färgesöst, och oansedt Franka Färgareordningarne föreskrifva endast 5 minuters prof deruti; ja har det profstycket Han. sticket til Vett. Acad. i kokande lut och såpa, i tillykt käril, öfver en half timma utan minskning til färgen, utvärdat detta prof. Igenom Herr Commerce-Rådet Joh. F. Krygers anstalt, har en Färgare i Stockholm, i aske-lut och Venedisk tvål, i 2:ne timmars tid, kokat et af Herr Präses öfverjändt sidentygs prof, som var färgat med Solidago Canadensis, hvilket öfven visat nöjagtigt prof. (a)

§. 17.

SCHYTTGELB, som vid olje-målningar brukas, kan tilredas öfven af denna växt, på det sättet, at til 1 Skålp. Solidago tages 1. lod kalk, som sammankokas med et halft stop vatten, hvaruti sedan 2 lod Alun uplöses; då strax af färglöden en gul färg præcipiteras, och sätter sig på botten, som utblandad med litet krita, är Schyttgelb. Vil man, at denna gula färg skal falla i orange, så utlämnas kalken ifrån färgsödet, och i dess ställe tages et halft lod Pottaska, emot 1 Skålp. af denna färgesöst (b).

(a) Svenika Vett. Acad. Handl. 1767 p. 142. och (b) p. 143.

